

Жанчына ў літаратуры: творца альбо аздоба?

Літаратуразнаўца Святлана Калядка паспяхова выкарыстоўвае ў сваіх даследаваннях гendarную метадалогію. Адна з галоўных тэм навукоўцы — жанчына ў беларускай літаратуры. Меркаваннямі па некаторых праблемных пытаннях Святлана Уладзіміраўна дзеліцца з чытачамі «ЛіМа».

— Спадарыня Святлана, чаму вы звярнуліся да гendarнай метадалогіі?

— Гendarная метадалогія ўвайшла ў літаратуразнаўчыя даследаванні ў канцы XX стагоддзя, у беларускае — на пачатку XXI. Абумоўлена гэта, у першую чаргу, з'яўленнем мастацкіх твораў з ярка выражанымі гendarнымі пазіцыямі іх аўтараў. Патлумачыць такую праблематыку могуць толькі гendarныя тэорыі, адсюль і сённяшняе захапленне маладых даследчыкаў новымі падыходамі да вывучэння «мужчынскай» і «жаночай» літаратуры, зварот да гendarных аспектаў аўтарскага самараскрыцця.

У свой час не абышла ўвагай магчымасцей гendarнай метадалогіі і я. Цікава паглыбіцца ў псіхалогію аўтара і лірычнай гераіні, наблізіцца да асэнсавання феномена «ўнісексу», ці андрагіннай прыроды ў характары творчага самавыяўлення. «Унісекс» кіруе не толькі тэндэнцыямі ў модзе, але і ў літаратуры. Маладыя аўтары часта не засяроджваюцца на выяўленні прыроднага пачатку, сваёй жаночай/мужчынскай існасці праз мастацкае слова — гэта мэта становіцца другараднай ці ўвогуле неістотнай у творчым самараскрыцці.

Гendarны падыход у даследаваннях беларускай жаночай паэзіі дазваляе асэнсаваць нацыянальныя рысы жаночай суб'ектыўнасці, ментальнасць беларускі. Аднак гэта не адзіная метадалагічная сістэма, да якой я звяртаюся. Напрыклад, мяне заўсёды цікавілі міждысцыплінарныя даследаванні.

— У Беларусі на дзяржаўным узроўні разглядаецца гendarная праблематыка, але асобныя даследаванні фіксуюць не высокую гendarную кампетэнтнасць беларускіх педагогаў. Ці неабходна звяртацца да вывучэння гendarалогіі ў педагогічных ВНУ, акцэнтаваць гendarныя праблемы пры вывучэнні літаратуры ў сярэдняй школе?

— Безумоўна, гэта патрэбна. Гendarныя даследаванні не праводзяць палітыкі дыстанцыянавання «мужчынскага» і «жаночага». І разумныя даследчыкі не скіроўваюць да вайны паміж мужчынам і жанчынай за ўсталяванне т. зв. гendarнай раўнавагі паміж імі ва ўсіх сферах жыцця, таму што заклікі да абсалютызавання ў адносінах шкодзяць не меней, чым фемінісцкія заклікі на незалежнасць існавання ў сутнасці «Яго» і «Яе». З дапамогай гendarных падыходаў у разглядзе розных праблем больш пэўна акрэсліваецца іх сацыяльная ангажаванасць, культуралагічная прывязанасць, акцэнтуюцца ўвага на «жаночым» баку.

Сучасныя студэнты павінны ведаць жаночую гісторыю, аднак тут важна пазбегнуць крайнасцей, у якіх апынулася Еўропа, адстойваючы правы меншасцей і навязваючы дзеям у школах новы погляд на адсутнасць сувязі паміж паводзінамі, учынкамі і полам, фізіялогіяй асобы. Бясполая істота паддаецца замбіраванню хутчэй, чым сацыяльна арыентаваная асоба. Я таксама за тое, каб сучасны школьнік па магчымасці разам з аналізам паэтычных і празаічных твораў засвойваў азы ўсіх сучасных літаратуразнаўчых метадалогій. Гэта не пашкодзіць у фарміраванні і развіцці аналітычных здольнасцей.

“Сучасныя студэнты павінны ведаць жаночую гісторыю, аднак тут важна пазбегнуць крайнасцей, у якіх апынулася Еўропа, адстойваючы правы меншасцей і навязваючы дзеям у школах новы погляд на адсутнасць сувязі паміж паводзінамі, учынкамі і полам, фізіялогіяй асобы. Бясполая істота паддаецца замбіраванню хутчэй, чым сацыяльна арыентаваная асоба.

— Падчас адной з дыскусій вы зазначылі, што ў беларускай літаратуры ў 1960 — 1980-я гады было нямала жанчын і з іх няварта рабіць ахвяр. Аднак тагачасныя жанчыны-празаікі амаль неведомыя сучаснаму чытачу. Наколькі жанчына магла «раскрыцца» праз літаратурную творчасць у час панавання савецкай ідэалогіі?

— У той час у беларускую літаратуру прыходзілі творцы пасляваеннага пакалення, апантаныя, з гарачым жаданнем заваўваць новыя мастацкія вышыні. І сярод іх было шмат аўтараў-жанчын, большасць з якіх — паэтэсы. «Натуральны адбор» лепшых сярод лепшых прадвызначыў тое, што сёння 1970 — 1980-я гады звязваюць з імёнамі паэтэс: Е. Лось, Д. Бічэль-Загнетавай, Я. Янішчыц, Н. Мацяш, В. Коўтун, Р. Баравіковай... Спіс гэты можна доўжыць і доўжыць.

Маладаследаваная сярод празаікаў творчасць А. Васілевіч, Л. Арабей. Але імёны жанчын-празаікаў мы сёння пералічым па пальцах. І не таму, што ў іх былі іншыя ўмовы для творчасці, а можа, таму, што час адлігі «нагадаў» пражывы чалавечыя пачуцці, перажыванні, эмоцыі, якія доўгі час былі пад забаронай і прасіліся менавіта ў паэтычных радкі.

— Дарэчы, ніводная жанчына не ўзнагароджана званнем «Народны пісьменнік Беларусі»...

— Калі ў творчым плане адзіным крытэрыем сапраўднага быў талент, то ў сацыяльным абжыванні літаратурнага Парнаса былі пэўныя праблемы. Відавочны гendarны перакос дэманструе нам статыстыка па Саюзе пісьменнікаў па звестках на 1974 год: з 301 члена СПБ толькі 24 жанчыны. У 1987 годзе прысутнасць жанчын у шэрагах членаў СПБ павялічылася да 47 чалавек (улічым, што гэту лічбу складаюць і пісьменнікі,

і перакладчыкі, і літаратуразнаўцы). За 10 гадоў членамі СПБ сталі толькі 23 жанчыны!

Пісьменнікі-мужчыны паблагліва паглядалі на паэтэс як на вучаніц, падтрымлівалі іх у намаганнях заняць пачэснае месца сярод творчай эліты, вучылі, як трэба рабіць творы і зборнікі. Жанчыны-пісьменніцы разбаўлялі кампанію творцаў-мужчын у творчых камандзіроўках, на сустрэчах з чытачамі, на вечарах паэзіі, аднак слова на вялікіх літаратурных сходках, сімпозіумах, з'ездах ім давалі зрэдку. Паэтэсы аздаблялі сваёй прысутнасцю дэлегацыі, але далей гэтага справа не рухалася. Права жанчын — пісаць пра пачуцці, права мужчын — ствараць сапраўдную літаратуру. У выніку падобнага гendarнага размеркавання роляў так і не стала народнай паэтэсай ні адна з яркіх, самабытных аўтараў. Пасля смерці Яўгеніі Янішчыц было шмат разваг пра тое, што пад сваё 50-годдзе яна магла прэтэндаваць на гэтае званне. Калі б жыла, калі б так вырашыла шаноўная мужчынская большасць...

— Над якой тэмай вы працуеце цяпер?

— Амаль 15 гадоў мая навуковая дзейнасць звязана з даследаваннем беларускай паэзіі XX — пач. XXI ст. Пачынаючы ад класічна-традыцыйнай акадэмічнай працы па вывучэнні жыцця і творчасці Яўгеніі Янішчыц, я рушыла да асэнсавання сацыяльнай ролі жанчыны, гendarных аспектаў у беларускай паэзіі азначанага перыяду, экзистэнцыяльных праблем у аўтарскім светаўспрыманні паэтаў і паэтэс XX ст. Апошнія пяць гадоў мая навуковая дзейнасць звязана са стварэннем метадалогіі літаратуразнаўчай эмацыялогіі — новага для тэорыі літаратуры адгалінавання ў аналізе паэтычнага тэксту. З эмацыянальнага водгуку на свет,

“У выніку падобнага гendarнага размеркавання роляў так і не стала народнай паэтэсай ні адна з яркіх, самабытных аўтараў. Пасля смерці Яўгеніі Янішчыц было шмат разваг пра тое, што пад сваё 50-годдзе яна магла прэтэндаваць на гэтае званне. Калі б жыла, калі б так вырашыла шаноўная мужчынская большасць...

з уласных перажыванняў пачынаецца паэзія, нараджаецца твор, які выклікае эмацыянальнае ўзрушэнне ў чытача. Колападобны рух эмоцыі падтрымлівае жыццё твора. Гэтакі і прысвечаны мае апошнія навуковыя працы.

З 2013 года разам з Тамарай Аўсяннікавай, аднакурсніцай Яўгеніі Янішчыц, працуем над Зборам твораў паэтэс (з падтрымкай Беларускага рэспубліканскага фонду фундаментальных даследаванняў).

— Ці ёсць у гэтай працы нейкія цікавыя асаблівасці?

— Ужо на стадыі збору і апісання знойдзенага матэрыялу са спадчыны Я. Янішчыц я сутыкнулася з няпростай праблемай падачы выяўленых дакументаў. Я прыхільнік акадэмічнага падыходу: тэксты падаюцца ў адпаведнасці з храналогіяй іх апублікавання ў зборніках, а каментарыі ўтрымліваюць неабходную інфармацыю пра гісторыю напісання твора. Аднак акадэмічныя выданні не прадугледжваюць уключэнне матэрыялаў, звязаных з біяграфіяй аўтара і яму прысвечаных. І гэта вялікі недахоп. Сучасны свет з развітымі інтэрнэт-тэхналогіямі кіруецца да

Даведка «ЛіМа»

Святлана Калядка — літаратуразнаўца, кандыдат філалагічных навук, старшы навуковы супрацоўнік Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. Аўтар сямі манаграфій, сярод якіх тры аўтарскія: «Непрыручаная птушка Палесся: творчая індывідуальнасць Яўгеніі Янішчыц» (2007), «Беларуская сучасная жаночая паэзія: мастацкія канцэпцыі "жаночага шчасця"» (2010), «Максім Танк: новыя факты, матэрыялы, інтэрпрэтацыі» (2014), адзін з укладальнікаў і складальнікаў Збору твораў Максіма Танка ў 13 тамах, аўтар больш як 100 навуковых публікацый.

стварэння ўніверсальных крыніц атрымання звестак пра свет, людзей, прадметы, з'явы і г. д.

Мы вырашылі пайсці на смелы эксперымент: сабраць усё, што мае дачыненне да жыцця і творчасці Яўгеніі Янішчыц, стварыць універсальнае выданне, якое выходзіць за межы жанру Збору твораў і забяспечвае чытача ўсёй неабходнай інфармацыяй пра аўтара. Нестандартным шляхам падаюцца і самі тэксты: побач з кожным вершам прадстаўлены каментарыі розных даследчыкаў, успаміны, інфармацыйныя звесткі і гістарычныя тлумачэнні, звязаныя менавіта з гэтым творам. Тут ёсць традыцыйныя раздзелы: вершы, паэмы, апавяданні, пераклады, рэцэнзіі, інтэрв'ю з паэтэсай і г. д. Ёсць і раздзелы, якія звычайна не прадугледжаны гэтым жанрам: у асобнай падачы — хроніка жыцця і творчасці, летапіс апублікаваных твораў, радавод, успаміны пра паэтэсу, вершы, прысвечаныя Янішчыц. У дадатку да Збору твораў — дыск з запісам вершаў, якія чытае паэтэса, і песнямі на яе словы ў выкананні Таццяны Беланогай. Самым цікавым для чытача стануць незнаёмыя вершы Янішчыц і вершы, якія публікаваліся толькі ў перыёдыцы і таму многім аматарам яе творчасці малавядомыя.

— Часам можна пачуць, што беларускія пісьменнікі-класікі на сёння ўжо дастаткова даследаваныя. Сапраўды, па творчасці Якуба Коласа ці Янкі Купалы напісана нямала манаграфій, але праз недахопы сацыялагічнага метаду ў савецкім літаратуразнаўстве многія выданні падаюцца сёння не вельмі актуальнымі. Якія прыныповыя задачы стаяць перад новым пакаленнем навукоўцаў?

— Досвед нашай працы над Зборам твораў Янішчыц сведчыць, што беларуская навука не застылая і рухаецца разам з часам у пошуках новых ідэй. Я пагаджуся з вамі ў тым, што не хапае сур'ёзных акадэмічных прац, прысвечаных беларускім класікам, у якіх бы з пазіцый найноўшых метадалагічных сістэм разглядалася іх творчасць. Але варта ўмець чытаць і ўчытвацца. У многіх нібы «не вельмі актуальных» працах сканцэнтравана мноства навуковых ідэй, якія ў святле новых магчымасцей літаратуразнаўчага даследавання далі б немалы плён.

Прыходзяць маладыя даследчыкі, якія імкнуцца запоўніць прагалы ў беларускім літаратуразнаўстве. Аддана, шчыра, таленавіта ў аддзеле тэорыі і гісторыі літаратуры працуюць М. Тычына, Я. Гарадніцкі, Г. Кісліцына, Л. Кісялёва, якія звяртаюцца да літаратурнага працэсу ад канца XIX ст. і да нашых дзён, даследуючы гэты вялікі гістарычны перыяд найноўшым літаратуразнаўчым інструментарыем.

Алеся ЛАПЦКАЯ